

Da Sarajevo a New York

Ina survista dal 20avel secul

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ Nus eschan adina pli entretschads en lioms ch'ans collian cun l'entir mund. Quai è l'uscheditga globalisaziun. Co èsi vegni adaquella? Quai chapesch'ins sa profundond en l'istorgia dals davos nov decennis, dapi l'entschatta da l'emprima da quellas guerras ch'ins numna gist mundialis. Pliras survistas da lezs decennis èn cumparidas cun occasiun da la midada da millenni. Pir 2002 ha ina gronda chasa editura da la Peninsla taliana publitgà in bun manual* davart quel temp, elavurà da dus docents da l'Universitad da Roma e destinà spezialmain per lur public doctorand. Il text da 19 chapitels e 416 paginas, cumpletà da 17 chartas geograficas, in register ed il cuntegn, resumescha il gir dal mund en 87 onns, da l'attentat serb da Sarajevo ils 28 da zercladur 1914 als attentats arabs da New York e Washington ils 11 da settember 2001. Suerter mintga chapitel datti ina resumaziun ed ina bibliografia. I manca ina cronologia; ina tala faschess da basegn per s'orientar en la spessaglia dals fatgs rapportads. Significativ è il punct da vista talian, cunzunt davart l'emprima guerra mundiala, e pliras ommissiuns areguard minoritads relevantas da China (Uigurs e Tibetans), Spagna e schizunt il Tirol dal sid.

Mazzacras snuavilas

Als texts davart las duas guerras mundialis, e denteren la spagnola da 1936–1939, sa distinguan entras lur umanità. Els auturs n'han betg scrit be in'istorgia dals stadis, mabain er ina da la glieud. Cumbats da 1916 en Frantscha, per exempel, «èn stads ina mazzacra snuavila, forsa la pli sgarschavla da l'istorgia umana en in spazi uschè pitschen; passa 600 000 umans d'omaduas varts èn morts tranter favrer e zercladur be en la battaglia da Verdun, bunamain in milliun sper il flum Somme en ils sis mais suenter» (pp. 13–14). La schulda da l'emprim conflict mundial «na saveva precis pertge ch'ella cumbattia; ella resentiva la guerra sco ina sort tribulaziun natirala ch'ins duaja endirar cun resignaziun (...). Il senn dal duair e la smanatscha da vegnir executà n'impediavan betg da palesar l'atgna tema u averisiun encunter la guerra cun acts da vaira refusa. Els pli derasads eran ils individuals, da la refusaziun da far servetsch militar, la deserziun (...) e la mutilaziun da sasez (...). Pli darar sa reballavan entiras gruppas; (...) quai è success adina pli savens cun la prolungaziun da la guerra» (pp. 16). Els auturs fan endament «la mazzacra da passa in milliun Armens, commessa dals Tircs durant l'emprim conflict mundial» (p. 190). Lur en Spagna: «Trais onns da guerra civila han laschà enavos in'ierta greva da

malencurada e devastaziuns. Var 300 000 persunas èn mortas, sco era dieschmillis unfrendas d'onns ed onns d'oppressiun suenter 1939. Quasi 300 000 umans èn ids en exil (...). En la guerra civila spagnola han ins duvrà per l'emprima giada metodos e tecnicas guerrilas che l'Europa ed il mund han lur emprendì d'enconuscher en ina proporziun bier pli gronda, sco bombardaments da vitgs e citads, repressaglias e razzias» (pp. 132–133). Areguard la segunda guerra mundiala menziunan ils auturs «50 milliuns unfrendas, da las qualas 2/3 civilas (...), bombardaments da citads senza distincziun, fomazs, violaziuns frequentas da mintga regla umanitaria, il svilup da mezs da destrucziun massiva (...). A la fin è vegni in trauma moral dubel, l'emprim pervi da las revelaziuns starmentusas davart ils malfatgs dals nazis ed il genocidi dals gidieus, lura pervi da la bomba atomica» (p. 206).

Las responsabladas talianas

Als auturs na schanegian betg lur agen pajais areguard las responsabladas: «La dispieta tranter ils neutralists ed ils instigaders a la guerra han manà a fin Salandra, chau da la regenza, Sonnino, minister da l'exteriur, ed il retg. Gia l'atun 1914 (...) èn Salandra e Sonnino entrads adascus en relaziuns cun l'Entente [Frantscha, Gronda Bretagna e Russia, G. S.-C.] (...). Finalmain, d'accord be cun il retg, senza infurmar il parlament e tschels commembers da la regenza, hani decidì d'acceptar las propostas da l'En-

tente, suttascrivend il patg da Londra ils 26 d'avrigl 1915 (...). Tenor lez dueva l'Italia, en cas da victoria, survegnir il Trentin, il Tirol dal sid enfin al cunfin 'natiral' dal Brenner, [la Provinza maritima austriaca (PMA)] ed ina part da la Dalmazia cun bleras inslas adriaticas [oz en Croazia, G. S.-C.]» (p. 11). La PMA cumpigliava Trieste, Gurize/Gorizia, lur retroterra slovena e l'entira Istria. Il retg ha lura sfurzà la Chombra da deputads da dar plainpudair a la regenza; sin quai ha questa declerà la guerra a l'Austria-Ungaria, aliada cun l'Italia dapi 1882. Els auturs menziunan lura las propostas da pasch da l'imperatur austriac e dal papa 1917, refusadas da l'Entente che n'ha betg vulì resguardar «il burdi da dolurs adossà da la guerra» (p. 22). L'agid guerriel decisiv dals Stadis unids (SU) 1918 ha pussibilità 1919–1920 d'imponer patgs malgists a las terras victorisadas, «cundiuziuns umiliantas ch'offendevan profundamain la luschezza naziunala ed ils interess da Germania (...). L'Ungaria (...) n'ha betg pers be ils pajais slavs che dependevan enfin lura da Budapest, mabain era varsaquants intschess cun populaziuns cunzunt ungaraisas» (pp. 28–29). Els auturs menziunan l'attribuziun da l'anteriura PMA a l'Italia, ma omettan il Tirol dal sid; tgi sa sch'i sa turpegian d'in'annexiun anc adina en vigur che violava il principi d'auto-determinaziun proclamà 1918 dals SU? 1940 ha il medem retg talian suttascrit puspè ina decleraziun da guerra, questa giada cunter la Frantscha e la Gronda

Bretagna, sias aliadas da 1915–1918.

Set decennis da terror

Atras bunamain l'entir manual van ils malfatgs d'in stadi, il pli vast dal glob, fundà sin la terror durant set decennis, numnadamain la Russia, 1924–1991 «Uniun da republicas socialistas sovieticas (URSS)» (p. 46): «Gia 1918 ha il reschim revoluziunar rinforzà sias varts dictatorias (...). El ha entschavì en december 1917, instituind ina polizia politica ed ina Dretgira revoluziunara centrala che dueva giuditgar tgi che n'obedeschia betg a la 'pussanza da lavurers e purs' (...). En zercladur 1918 èn tuttas partidas d'opposiziun vegnidas scumandadas. Da lur ennà faschevan arrestaziuns arbitraras ed execuziuns summaras d'uschedits inimis socials part dal mintgadi» (p. 40). 1929–1933 ha Mosca sfurzà ils purs da s'associar en manaschis collectifs: «Millis han ins schluppèta suenter process summaras. Milliuns purs han ins deportà cun lur famiglias en Sibiria u en il Nord, serrà en champs da lavur sfurzada u bandunà en terras inospitalas (...). 5 milliuns umans èn morts, t. a. fetg blers uffants» (pp. 123–124). Davent da 1935 han ins puspè deportà milliuns umans «en champs da lavur situads en las parts las pli inospitalas da l'URSS» (p. 126). Tranter 1929 e 1941 «valitesch'ins ch'il reschim haja fatg var 10 – 11 milliuns unfrendas» (p. 127). El ha lur exportà sias metodos 1937 en la Republica spagnola, nua ch'«agents sovietics han gidà a liquidar in'entira partida» (p. 132), e cunzunt en ils pajais europeics occupads 1944–1945 da l'Armada cotschna. Els auturs citeschan (p. 210) in pled fatg 1946 da l'anteriur emprim minister britanic Winston Spencer Churchill (1874–1965): «Dal Mar baltic enfin a Trieste sper il Mar adriatic è ina tenda da fier crudada sin il continent (...). Ina tala Europa n'è segir betg quella che nus vulevan liberar cumbattend.»

Ils pievels europeics serran las retschas

Ils pajais europeics libers han replitgà a la sfida sovietica cooperond adina pli stretgamain aifer instituziuns cuminaivlas che han sa svilupadas 1993 a l'Uniun europeica (UE). L'adesiun a sia uniun monetara dependeva da «criteris da convergenza che duevan garantir la stabilitad da la munaida nova e la credibladad finanziaria» (p. 386); els auturs suttastitgian l'efficacità da lezzas normas per correger las politicas economicas. La democrazia ha progredi en l'Europa dals davos trenta onns. Svanidas èn l'emprim las dictatorias da Portugal, Grezia e Spagna: «In assagl grec da surpraisa per annectar la Cipra, da vegl ennà partida tranter ina cuminanza greca ed ina tirc, è finida 1974 en

moda funesta. La Turchia, militarmain pli ferma, ha reagì occupond ina part da l'insla. La disditga ha sfurzà ils colonels grecs da surdar la pussanza a las partidas democraticas» (p. 309). Els auturs resumeschan lura la democratizaziun en Spagna, omettend dentant la refurma che ha mess fin al centralissem e meglierà la situaziun da trais pievels periferics, ils Bascos, Catalans e «Galegos». Decisiva è stada lura la democratizaziun da plis pajais tranter il Mar nair ed il Mar baltic suenter la fin da la tenda da fier. Tuts s'uneschan plaun a plaun cun nossa vasta «società dal bainstar» (p. 281) basada sin il «surpli da consum» (p. 282) e «la revoluziun electronica» (p. 354) e preoccupada da «l'impestaziun da l'aria e la mar» (p. 353).

«Pasch sin terra»

En nossas societads vivan minoritads «fundamentalistas, pia che sa baseschan sin ils fundament oriunds da la Bibla. Da vegl ennà èni activas en las baselgias cristianas, spezialmain tar ils protestants americans (...). Nov èsi ch'ellas èn vegnidas pli vesavilas ed aggressivas» (p. 365); quai ves'ins gist ussa tranter ils cusgliaders da president George W. Bush. Ma noss pajais ritgs, cun ina proporziun creschenta da glieud attempada, èn pertutgads d'in process global: «Oz vegni emigrà da mintga intschess pauper dal mund vers mintga regiun ritga (...). Quai ha chaschunà respostas da tema e refusa, en cas extremas schizunt da vaira xenofobia, persunifitgond la veglia tema da l'Occident da vegnir inundà da pievels pli numerus e demograficamain pli vitalis» (p. 363). Er il fundamentalissem è global e pertutga tuttas religiuns. Fundamentalists musulmans sesents en l'America han commess ils attentats da 2001 en num «d'ina guerra sontga ch'ins duaja far dapertut e cun mintga mez encunter ils inimis da l'islam e cunzunt ils SU» (p. 397). Bin Laden è milliardari, ma in musulman vegn savens fundamentalist considerond las ingiustias che tutgan ses cartents e che l'electronica derasa en l'entir mund. Qua vegn endament in clom profetic drizzà avant quaranta onns a tuts umans da buna veglia: «L'enciclica 'Pacem in terris' da 1963 s'occupava cunzunt cun las relaziuns internaziunalas ed admoniva las pussanzas a negoziar ed ils pievels a cooperar. Plinavant exprimev'la in'avertura relevanta envers ils pajais gist emancipads ed ina offerta da dialog a tschellas religiuns» (p. 286). Els plis pajais emancipads enturn 1960 fan ussa part dal mund dischavanti. Dastgainsa surlaschar la fom e said da gistia als suicids terrorists?

* Giovanni Sabbatucci e Vittorio Vidotto, Storia contemporanea. Il Novecento. Roma e Bari (Gius. Laterza e Figli, ISBN 88-240-6552-8) 2002.